

ТІНЬОВА ПОЛІТИКА ЯК ПРОЯВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Процес розбудови України як правової держави супроводжують якісні і негативні явища суспільно-політичного життя. Про наявність якісних тенденцій свідчить трансформація політичної системи, легітимізація поліпартійності, усвідомлення політичною елітою необхідності глибокої обізнаності проблемами електорату. Інший бік становлять негативні явища, існування яких інколи замовчується, а у більшості випадків — свідомо не визнається державними діячами, політиками. Разом з тим їх визнання є вже першим кроком на шляху подолання та оздоровлення, прискорення належних процесів державотворення у межах конституційного правового поля. Одним з таких явищ є тіньова політика, про існування якої зазначали дослідники проблеми тінізації економічних відносин: С. Ю. Барсукова [1], Р. В. Рибкіна [2], О. П. Рябченко [3; 4] та інші. Так, Р. В. Рибкіна відзначає такі прояви тіньової політики, як «проштовхування» найважливіших рішень (лобізм), кадрові пересування. Вчена підкреслює розширення сучасного кола суб'єктів тіньової поведінки порівняно із початком 1990-х. До нього входять не лише суб'єкти економічної діяльності — представники малого, середнього і великого бізнесу, директори державних підприємств, а й політики, включно із чиновниками «вищого ешелону влади», співробітники правоохоронних структур, вчені, лікарі, викладачі тощо [2]. О. П. Рябченко відзначає, що об'єктом політики взагалі і тіньової політики як її окремої складової є суспільні відносини, насамперед, у сферах економіки, фінансів. Саме у політиці відображаються інтереси різних соціальних груп, а тому кожен політичний лідер і політична партія, особливо впливова, у своїй передвиборній програмі докладно висвітлюють заходи щодо подолання кризових явищ, неплатежів, оздоровлення інвестиційної сфери, зниження рівня оподаткування [4, 209]. Продовжуючи цю наукову думку, можна сказати про те, що економічна та фінансова сфери суспільних відносин, враховуючи їх ключове значення як фінансово-економічної основи якісних перетворень в державі, становлять також предмет уваги з боку тіньової політики.

Однак тіньова політика сама по собі не є однозначним явищем негативного змісту. Як вказують окремі дослідники, тіньова політика в цілому є однією з форм звичайного політичного процесу [5].

Викликає зацікавленість науковий погляд С. Ю. Барсукової, яка відзначає, що «захват влади» стає не просто бажаною, але необхідною умовою розвитку крупного бізнесу. Вчена підкреслює, для бізнесу влада являє собою не політичний інтерес, а суто практичний. Вона категорично заявляє, що бізнес, який не має тіньової складової, виключається з політичного процесу [1]. Деякі дослідники взагалі вважають владу корумпованою, не наводячи при цьому вагомих аргументів, які підтверджують цю тезу [6, 16].

Вищезазначене надає підставу для висновку про доцільність дослідження тіньової політики не лише з позицій соціології і економіки, а й з правової точки зору, оскільки рішення, що приймаються із використанням «тіньового ресурсу», впливають на тенденції розвитку правового регулювання, закріплюючи як негативні, так і позитивні наміри політичної еліти. При цьому кримінологічна складова наукового аналізу визначає потребу наукового аналізу тіньової політики з позицій її як негативного явища суспільно-політичного життя держави.

Мета статті полягає у характеристиці тіньової політики як прояву тіньової економіки, що означає формулювання її ознак із врахуванням витоків цього негативного явища.

Звернення до наукових напрацювань дослідників тіньової політики, тіньової економіки свідчить про існування двох протилежних за змістом поглядів, які стосуються характеру взаємозв'язку між цими явищами. Так, не усі дослідники поділяють погляд на вторинність тіньової політики відносно тіньової економіки, натомість доводять самостійний характер такої політики (В. Вороніков). Однак єдиною є точка зору про взаємопроникнення цих двох явищ. Саме тому доцільним вбачається підхід, за яким визначення ознак тіньової політики здійснюється із врахуванням зв'язку цього явища із тіньовою економікою. Визначення таких ознак передбачає вирішення декількох взаємопов'язаних проблем. Насамперед, вказане стосується проблеми ідентифікації, виділення цього явища з-поміж інших явищ суспільно-політичного життя держави. Зазначену проблему доцільно вирішити шляхом визначення суб'єктно-об'єктного складу тіньової політики, враховуючи необхідність його якнайточнішої конкретизації. Вказане може бути здійснене шляхом, зокрема, формування портрета тіньового політика, тобто формулювання найбільш типових ознак, притаманних виділеній особі. Крім того, вказуючи на об'єкт тіньової політики, доцільно здійснити його характеристику з метою встановлення тих ознак, наявність яких впливає на специфіку взаємозв'язків між суб'єктом та об'єктом тіньової політики. Завершальним етапом наукового аналізу має бути визначення найбільш типових проявів тіньової політики та їх характеристика.

Вирішення усього кола цих складних і комплексних завдань виходить за межі однієї статті, однак серед них можна виділити основну — формування портрета тіньового політика. При цьому при здійсненні такого наукового аналізу слід виходити з необхідності уникнення фактів «демонізації» якостей цієї особи, адже тіньова політична діяльність не завжди має негативний характер.

З метою визначення найбільш усталених, типових якостей (рис) тіньового політика слід звернутись до напрацювань попередників у галузях політології та теорії управління. Зокрема, вказане стосується розкриття змісту загальних категорій «політична еліта» та виділення у них тих ознак, які можуть бути віднесені до ознак тіньової політичної еліти. Однак таке виділення, здебільшого буде мати умовний характер, адже певні якості (риси, ознаки) будуть мати подвійний зміст, якість якого проявляється за певних умов або відносно певного об'єкта.

Досліджуючи тіньову політику з позицій теорії управління, О. П. Рябченко виділяє широкий та вузький смисл, за яким слід розуміти суб'єктів тіньової політики. У широкому смислі таким суб'єктом є тіньова політична еліта, а у вузькому — окремі політичні блоки, політичні лідери, які впливають на державну політику з метою задоволення власних інтересів на противагу національним [4, 209–210].

Політологи характеризують сутність терміна «еліта», посилаючись, насамперед, на його етимологічне значення. У перекладі з французької цей термін означає «кращий», «обраний», «відбірний». У ХХ сторіччі цей термін був уведений французьким філософом-еклектиком Жоржем Сорелем та італійським економістом і соціологом Вільфредо Парето. О. Пахарев вказує про те, що ідея політичного елітизму була висловлена Конфуцієм, Платоном, Макіавеллі, Ніцше, Карлейлем. У перших сучасних концепціях еліт обґрунтовувалась точка зору про те, що державою управляє панівний клас, який прагне закріпити у законі такий статус, а розподіл суспільства на еліту і маси характерний для будь-якого суспільства. Об'єднання проблеми виникнення та функціонування політичних еліт із діяльністю політичних партій, якими керує меншість, здійснив Мікелс [7]. Формулювання ознаки елітизму може бути враховане при визначенні рис політичної еліти: особливе становище у суспільстві, що проявляється, зокрема, у праві висувати та лобювати інтереси основних лідерів держави, наявність привілеїв, зокрема і тих, що закріплені на рівні закону, закритість повна або часткова для більшості населення.

З наведених теоретичних положень доцільно виділити такі тези, які можуть бути покладені в основу виділення рис (якостей, ознак) тіньового політика. Зокрема, вказане стосується таких ознак, як особливий суспільний статус, що проявляється у можливості реального впливу на кадрові призначення до органів державної влади вищого рівня. Наявність особливого суспільного статусу означає, що тіньовий політик не завжди може займати певну посаду або мати правовий статус у представницьких органах. Така особа може бути засновником чи входити до складу керівних органів фінансових чи підприємницьких структур. Крім того, тіньовим політиком може бути особа, яка вже не посідає високі керівні посади в органах державної влади, але фактично впливає на прийняття політичних рішень легітимною владою. До ознак тіньового політика доцільно також віднести належність до соціальної групи «закритого» типу, яка не є доступною для більшості верств населення України.

Серед ознак тіньового політика окремо слід зупинитись на меті (цілі) його діяльності — задоволення власного інтересу всупереч інтересу національному. Однак виділені положення потребують конкретизації, враховуючи те, що вони самі є джерелом невизначеності та у зв'язку з цим відсутності можливості чітко виділити певну ознаку і здійснити ідентифікацію тіньового політика. Так, потребують уточнення терміни «власний інтерес», «національний інтерес». Враховуючи сприйняття тіньового політика з точки зору особи, поведінка якої визначена інтересами тіньового бізнесу, про національний інтерес доцільно вказувати як про вимогу забезпечення національної безпеки. При цьо-

му визнання витоків тіньової політики з тіньової економіки або факту взаємозв'язку між ними обумовлює необхідність уточнення вказаної вимоги вимогою забезпечення економічної безпеки. Стосовно ж терміна «власний інтерес», слід зазначити про те, що такий інтерес стосується або окремої впливової особи, або групи осіб, які діють із спільною метою, обстоюючи групові інтереси, як правило, ті, що стоються розвитку власного бізнесу.

На підставі вказаного, доцільно сформулювати мету діяльності тіньового політика — обстоювання і захист інтересу щодо розвитку власного бізнесу всупереч вимозі забезпечення економічної безпеки.

Зрозуміло, що така мета передбачає протиправність діяння тіньового політика. Проте, якщо звернутись до аналізу тих процесів, що відбуваються в економічному житті держави, складно визначити ступінь суспільної небезпеки окремих дій політиків, а звідси — кваліфікувати такі дії як протиправні. Зокрема, вказане стосується випадків «лобіювання» певних законопроектів, спрямованих на реалізацію вузькобізнесових інтересів. Наприклад, законопроект № 8199 від 3 березня 2011 р. про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції перевезень автомобільним транспортом, спрямованого на спрощення ведення бізнесу в галузі транспорту через дерегуляцію отримання дозвільних та супровідних документів перевізниками. Для цього пропонується: а) відмовитися від вимоги виготовляти на бланках суворої звітності ліцензійні картки, які додаються до ліцензій на надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом на кожен автомобільний транспортний засіб; б) зменшити перелік документів, які підтверджують право на керування автотранспортним засобом, скасувавши в т.ч. дорожні (маршрутні) листи та «інші документи» (наприклад, нотаріально завірнені довіреності на керування автотранспортним засобом), а також товарно-супровідні документи, та скасувати право Кабінету Міністрів України встановлювати термін дії посвідчення водія; в) позбавити права працівників ДАІ тимчасово вилучати у водія в разі порушення Правил дорожнього руху та інших вимог законодавства щодо експлуатації автотранспортного засобу посвідчення водія, талон проходження техогляду, а також ліцензійну картку. При цьому наводяться як аргументи дані, походження яких викликає певні сумніви щодо об'єктивності. Так, вказано на те, що за критерієм «легкості» започаткування та ведення бізнесу Україна в рейтингу Світового банку займає 145 місце із 183 країн, а також, що в рейтингу економічних свобод Україна займає останнє місце в Європі, а у світі — 164 із 179 країн, втративши за два останні роки 12 позицій (рейтингове дослідження проведено американською організацією «Heritage Foundation» та газетою «Wall Street Journal») [8]. Якщо повернутись у 2001 рік, однією з резонансних кримінальних справ була справа щодо АК АПБ «Україна». За даними МВС України, на 1 листопада 2001 р. тільки по цьому банку було розкрито 143 корисливих злочини, порушено 115 кримінальних справ, а до відповідальності притягнені більше 40 працівників банку, у тому числі — 16 керівників установ і філій, 11 керівників структурних підрозділів. Матеріальні збитки держави сягли 360 млн гривень. За даними Тимчасової слідчої

комісії Верховної Ради України, за даними банкрутства АК АПБ «Україна» у процесі розслідування були виявлені факти сімейних зв'язків колишнього Голови Верховної Ради України О. Ткаченка та комерційною діяльністю цього банку [4].

Отже, проведений аналіз надав підставу формулювання таких висновків. Тіньова політика не завжди може сприйматись негативно, враховуючи такі ознаки політичної діяльності, як здійснення обмеженим колом осіб та відсутність необхідності ознайомлення широкого загалу із підставами прийняття певного політичного рішення. Тіньова політика і тіньова економіка розглядаються більшістю дослідників з позицій їх взаємозв'язку і взаємопроникнення. Разом з тим доцільно сказати про те, що тіньова політика, хоча і обумовлена у багатьох випадках тінізацією економічних відносин і навпаки, однак є явищем, ширшим за об'єктом впливу за тіньову економіку. Дослідження тіньової політики з точки зору її як прояву тіньової економіки конкретизує коло завдань, що слід вирішити для найбільш повного аналізу тіньової політики. Такими завданнями визначено: встановлення суб'єктно-об'єктного складу тіньової політики, у тому числі — формування портрета тіньового політика шляхом формулювання найбільш типових ознак, притаманних виділеній особі; характеристика об'єкта тіньової політики; встановлення найбільш типових негативних проявів тіньової політики. До основних рис тіньового політика віднесено: особливий суспільний статус, належність до соціальної групи «закритого» типу, яка не є доступною для більшості верств населення України, особливу мету діяльності — обстоювання і захист інтересу щодо розвитку власного бізнесу всупереч вимозі забезпечення економічної безпеки.

Література

1. Барсукова С. Ю. Теневая экономика и теневая политика: стратегии сращивания : из материалов VII междунар. науч. конф. «Модернизация экономики и государство», 4–6 апр. 2006 г. [Электронный ресурс] / С. Ю. Барсукова ; Нац. ин-т систем. исслед. проблем предпринимательства. — Режим доступа : http://www.smb.ru/analitics.html?id=meg_barsukova.
2. Рыбкина Р. В. Теневизация российского общества: причины и последствия / Р. В. Рыбкина // Рус. гуманит. интернет-университет [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.i-u.ru/biblio/archive/rybkina_tenevizaciya/
3. Рябченко О. П. Тіньова політика і корупція. Разом чи окремо? // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників / кер. авт. кол.: А. І. Комарова, В. В. Медведчук, В. О. Євдокимов, В. Ф. Бойко, О. О. Крикун. — К., 1999. — Т. 18. — С. 97–101.
4. Рябченко Е. П. Эволюция теневой политики и коррупции // Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. — Х., 2003. — Вип. 6. — С. 209–233.
5. Воротников В. Теневая политика и теневая экономика: анализ причин и источников [Электронный ресурс] / В. Воротников. — Режим доступа : <http://viperson.ru/wind.php?ID=155173>.
6. Сулакшин С. С. Государственная политика противодействия коррупции и теневой экономике // Материалы Всероссийской научной конференции (Москва, 6 июня 2007 г.) — М., 2007. — 760 с.
7. Пахарев А. Політична еліта. Формальна? Справжня? // Віче. — 1997. — № 11. — С. 3–14.
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції перевезень автомобільним транспортом» // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39838.

Анотація

Маслій І. В. Тіньова політика як прояв тіньової економіки. — Стаття.

Стаття присвячена визначенню наукового підходу щодо аналізу сутності тіньової політики як прояву тіньової економіки. Обґрунтовано коло завдань, які необхідно вирішити у процесі такого аналізу. Сформульовано риси тіньового політика.

Ключові слова: тіньова політика, тіньова економіка.

Аннотация

Маслий И. В. Теневая политика как проявление теневой экономики. — Статья.

Статья посвящена определению научного подхода к анализу содержания теневой политики как проявления теневой экономики. Обоснован круг задач, которые необходимо решить в процессе такого анализа. Сформулированы черты теневого политика.

Ключевые слова: теневая политика, теневая экономика.

Summary

Masliy I. V. Shadow policy as shadow economy display. — Article.

The article is devoted to defining of science approach to analysis of shadow policy content as display of shadow economy. The traits of the shadow politician are formulated.

Keywords: shadow policy, shadow economy.

УДК 343.9:343.37:332.2

А. М. Ізовіта

ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ РИНКОВОГО ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ

Постановка проблеми. Земля як об'єкт ринкових відносин має виняткове значення для економічної діяльності суспільства, прямо або опосередковано впливаючи на виробництво всіх інших товарів та послуг. Включення землі як капіталу в економічний оборот дозволяє здійснювати обіг земельних ділянок (прав власності на них), стимулюючи тим самим підприємницьку активність. Починає формуватися ринок земель як необхідна складова організованого перерозподілу земель між власниками на основі конкурентного попиту та пропонування.

Паралельно з законним ринковим обігом земельних ділянок швидко зростає кількість кримінальних діянь в цій сфері, окреслюючи, таким чином, межі суспільно небезпечного соціального явища — злочинності на ринку земель. Логічним постає питання відносно її сутності та змістовної характеристики, що першочергово потребує визначення категорії «ринок земель», а також системи злочинів, які вчиняються у сфері земельного ринку.

Стан дослідження. Окремим теоретичним і прикладним проблемам злочинності у сфері ринкового обігу земель присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених А. І. Берлача, І. Б. Габаїдзе, В. В. Кунца, П. Ф. Кулинича, Р. О. Мовчана, З. М. Мирзаєва, Т. Б. Саркісової, Б. В. Тайлашева, М. В. Шульги. Публікації цих авторів мають значне наукове та практичне значення, проте вивчен-